

Marc Chagall : *A Fantasy of St. Petersburg for Alexo*

57

Marc Chagall : *Boat with 2 Fishes* (1925).

Marc Chagall : *Homage to Apollinaire* (1911-2)

58

แรงบันดาลใจจากศิลปะเซอร์เรียลลิสต์

เป็นไปได้ว่าการเสนอภาพปลาลอยไปใกล้กับประทีปในพระจันทร์ใน WR1 อาจรับแรงบันดาลใจจากภาพของชากาล เช่น *A Fantasy of St. Petersburg for Alexo scene IV* (1942⁻⁵⁶) และ *Boat with Two Fishes* (1952⁻⁵⁷)¹³ ส่วนวิธีการหลอมรวมคน 2 คน กับนกใน WR2 ก็ชวนให้นึกถึงจิตรกรรมของชากาลอีก 2 ภาพคือ *Homage to Apollinaire* (1911-1912⁻⁵⁸) และ *The Flute Player* (1954⁻⁵⁹)

ข้อสังเกต

เห็นได้ว่าวรัถธีนำวิธีการเสนอวัตถุที่เบาลอยและติดปะต่อภาพอย่างเสรีเหมือนอยู่ในโลกแห่งความฝันของชากาลมาใช้ เพื่อเป็นสื่อแสดงออกซึ่งศรัทธาของศิลปินต่อพุทธศาสนา และในขณะเดียวกันก็ได้นำขนบการวาดภาพแบบไทยประเพณีมาผสมผสานด้วย เช่น การจัดท่าคนนอนใน WR1 เป็นแบบพระพุทธรูปปางไสยาสน์ มีเค้าหน้าและลักษณะมือเท้าเป็นแบบไทยประเพณี นอกจากนั้นการใช้สีวรรณะเย็นก็ต่างจากวิธีใช้สีของชากาลด้วย ส่วนในภาพ WR2 นั้น การเสนอรูปทรงครึ่งคนครึ่งนกก็มีลักษณะต่างจากของชากาล ในแง่ที่วรัถธีวาดภาพหน้าของชายและหญิงให้มีลักษณะเหมือนคนจริง มากกว่าที่จะเป็นภาพฝันอย่างในภาพ *The Flute Player* ของชากาล

อันที่จริง การประสานรูปทรงคน+นก ก็เป็นสิ่งที่ศิลปินไทยคุ้นเคยมาแต่สมัยโบราณ เพราะภาพกนิษฐและสัตว์หิมพานต์ก็มีปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังและตู้พระธรรมมานานแล้ว แต่ภาพของวรัถธีก็ไม่เหมือนภาพไทยประเพณี เพราะต่อปีกนกเข้ากับหน้าคนถึง 2 หน้า และดวงหน้าก็เป็นลักษณะค่อนข้างเหมือนจริง

Marc Chagall : *The Flute Player*, 1954

59

ค.5 ปัญญา วิจินตนาสาร

ปัญญา วิจินตนาสาร เป็นศิลปินรุ่นหลังที่ได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปินรุ่นก่อนเช่น ถวัลย์ ดัชนี และพิชัย นริรันต์ ที่บุกเบิกทางในการนำเสนอเรื่องของศาสนาในลักษณะที่เป็นสมัยใหม่และมีการตีความใหม่ ผลงานของปัญญาที่มีนัยสำคัญต่อการวิจัย มักเป็นภาพจิตรกรรมสีฝุ่นที่สร้างขึ้นในช่วงปี 2522-2524 ได้แก่ภาพชุด **วิฤตการณ์ปัจจุบัน 2** ภาพ ชุด **สัญลักษณ์ของโลก 2** ภาพ **ต่างวิถี** และ **การต่อสู้ดิ้นรน**

ภาพ **วิฤตการณ์ปัจจุบัน (2522) (PA1)** ตัว figure หลักเป็นภาพสัตว์ในจินตนาการ (สัตว์ที่ผสมพันธุ์ในจิตรกรรมไทยที่ถูกออกแบบรูปทรงใหม่) คล้ายพญานาค เหา และหงส์ กำลังเกี่ยวกระหวัดครึ่งต่อสู้อันตรรกะอยู่ท่ามกลางที่โล่งกว้าง (infinite space) ส่วนบนของรูปทรงนี้เป็นปากสัตว์ คล้ายพญานาคกำลังพยายามจะจับพระพุทธรูป พื้นหลังแนวขอบฟ้ามีรูปทรงสถาปัตยกรรมเก่า ๆ อยู่ด้านหลัง มีประตูเป็นรูปปากสัตว์ในจินตนาการที่กำลังอ้าแยกเขี้ยวอยู่ทำให้เกิดมิติลึกอีกระดับหนึ่ง(มิติซ้อนมิติ) สัตว์ในจินตนาการตรงส่วนหน้าของภาพอาจเป็นสัญลักษณ์ของกิเลสและการดิ้นรนต่อสู้ทำร้ายซึ่งกันและกันของมนุษย์บนโลก แต่ก็มีส่วนหนึ่งที่กำลังไขว่คว้าหาพุทธธรรม รูปทรงสถาปัตยกรรมตรงส่วนหลังของภาพ อาจหมายถึงสถาบันซึ่งเคยเป็นทางออกหนึ่งของมนุษย์แต่ถูกทำลายด้วยกาลเวลาและความโลกของคนที่ในสถาบันเอง สังขธรรมที่เหลือน้อยนิด(เพียงแสงห้อย) กำลังจะถูกกิเลสขย้ำกินกินอยู่มร่อ

ในภาพ **วิฤตการณ์ปัจจุบัน (2522) (PA2)** มีรูปคนผสมสัตว์ นานาประเภทอยู่บนระแทะทองที่มีบันท้ายของสัตว์มีปีกงอกต่อออกมาทางด้านหลัง ด้านหน้าต่อจากคนก็เป็นสัตว์ในจินตนาการ (เหา + หงส์ + นาค) กำลังลากลระแทะนั้นไปตามทางที่ทอดเข้าสู่ปากขนาดใหญ่ที่อ้ากว้างเห็นเขี้ยวแหลมทั้งออกอยู่ด้านบน เหนือปากก็มีสัตว์ในจินตนาการมันวนขดครึ่งกันอยู่อีกชุดหนึ่ง มุมซ้ายล่างของปากใหญ่นั้นมีปากขนาดจิ๋วกำลังอ้ากว้างอยู่ในท่าเดียวกัน เหมือนเปิดมิติซ้อนอีกชั้นหนึ่งจากปากนั้นมีทางสายหนึ่งทอดออกมาและมีสัตว์ในจินตนาการอีกชุดหนึ่งกำลังก้าวเข้าไปตามทางนั้นไกลออกไปในพื้นที่ว่างทางขวามือมีหัวสัตว์งอกขึ้นมาจากพื้น มีเขาแหลมยื่นพื้นอยู่ด้านหลัง ส่วนปากนั้นอ้ากว้าง ส่วนที่ยื่นออกมาคล้ายลิ้นมีช่องเปิดอยู่ด้านหน้าประตู ด้านหลังของหัวสัตว์นี้มีเขี้ยวขนาดใหญ่งอกขึ้นมาจากพื้น ปลายงอชี้ไปที่รูปหงส์ ซึ่งมีช่องโหว่กลางลำตัว ภาพนี้ใช้สีออกน้ำเงินเหลืองดำเป็นหลัก สร้างบรรยากาศเว้งวัง ที่ขอบปาก ตัวสัตว์และระแทะมีสีทองประดับให้ดูเด่น มีสีแดงและสีเขียวแซมผสม ลักษณะรูปทรงและลวดลายมีความเป็นไทยแบบประเพณีค่อนข้างสูง

ภาพ **สัญลักษณ์ของโลก (2523) (PA3)** เป็นรูปทรงสัตว์ในจินตนาการเช่นเดียวกับใน PA1 และ PA2 แต่ในภาพนี้รวมเอาปากหรือช่องเปิดและวัตถุ (ซึ่งคล้ายหินหรือดิน) กับขนดมันของสัตว์ไว้ด้วยกัน โดยมีขาดังเป็นรูปทรงปลายแหลมคล้ายเขี้ยวหรือเล็บของสัตว์ใหญ่ ทำให้รูปทรงทั้งหมดดูเหมือนตั้งอยู่อย่างไม่มีค้งท่ามกลาง infinite space อาจตีความ

PA1 ปัญญา วิจินตนาสาร **วิฤตการณ์ปัจจุบัน (2522)**

PA2 ปัญญา วิจินตนาสาร **วิฤตการณ์ปัจจุบัน (2522)**

PA3 ปัญญา วิจินตนาสาร **สัญลักษณ์ของโลก (2523)**

PA4 ปัญญา วิจินธนสาร **สัญลักษณ์ของโลก** (2523)

PA5 ปัญญา วิจินธนสาร **ต่างวิถี** (2523)

PA6 ปัญญา วิจินธนสาร **การต่อสู้ดิ้นรน** (2524)

ได้ว่ารูปทรงกลางภาพคือสัญลักษณ์ของโลก ซึ่งดูจะดำรงอยู่กลางจักรวาลที่ เว้งว้างอย่างไม่ค่อยมีเสถียรภาพนัก ที่พิเศษกว่ารูปก่อนๆก็คือ มีการใช้สี ค่อนข้างไปทางเอกรงค์สีม่วง

ในภาพ **สัญลักษณ์ของโลก** (2523) (PA4) ด้านหน้ามีรูปอวัยวะของ คนและสัตว์ทั้งที่คล้ายจริง (เช่นหัวนก) และสัตว์ในตำนานเช่น นาคสามเศียร ฯลฯ กระหวัดรัดเกี่ยวกันเป็นวง กลางวงเป็นมิตติมิตต่างจากพื้นหลังซึ่งเป็นสีม่วงเหลือบเทาอย่างเห็นได้ชัด ส่วนบนของภาพต่อจากพื้นสีม่วงเป็น สีแดงมีภาพประตูปะตูไม้สลักลวดลายคล้ายทวารบาลปิดอยู่บานหนึ่ง อีกบาน หนึ่งเปิดให้เห็นมิตติที่อยู่ภายในซึ่งมีสีสดหล่นจากสว่างคือเหลืองและเขียว เข้าไปสู่ความมืด(ดำ)ซึ่งอยู่ตรงกลาง สองข้างประตูปะตูเป็นกรอบ ด้านซ้ายเป็น ช่องสี่เหลี่ยมจตุรัส ส่วนด้านขวาเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในบรรจุภาพปาก เขียว และขนดของสัตว์ในจินตนาการ กระหวัดพัดกันซูลมุน จนทะลัก ล้นออกมากรอบ ในแง่การใช้สี น่าสังเกตว่ามีสีที่สดฉูดฉาด คือ เขียวและเหลืองสด เพิ่มเข้ามา

ในภาพ **ต่างวิถี** (2523) (PA5) ศิลปินเปลี่ยนกรอบเป็นทรง สามเหลี่ยมพื้นแดง ซึ่งทำให้นึกถึงภาพของถวัลย์ ดัชนี เช่น ภาพ TH16 และ TH17 (ดูหน้า 128) ภาพนี้มีช่องเปิด 2 ช่องวางซ้อนกันอยู่ ภายในเปิด ระบายสีให้ดูลึก (แบบ 3 มิติ) ในขณะที่บริเวณรอบนอกระบายสีแบบแบบ 2 มิติ ที่ช่องล่างเป็นเหลี่ยมคล้ายประตู แต่ด้านบนมีเขี้ยวโง้งมีรูปทรงสัตว์ใน จินตนาการที่กระหวัดรัดพัดกันคล้ายใน PA1 PA2 และ PA3 ทะลัก ออกมา ส่วนช่องบนซึ่งมีลักษณะคล้ายปากงูพิษอ้ากว้าง มีเขี้ยวบน 2 คู่ เขี้ยวล่าง 1 คู่ ภายในมีภาพพระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ ประดิษฐานอยู่ อาจตีความได้ว่ากิเลส หรือโลกิยะ การดิ้นรนไขว่คว้าเป็นวิถีทางของมนุษย์ปุถุชนที่เพ่งความสนใจ ไปที่ภายนอกตัวหรือรอบตัว ในขณะที่วิถีทางของพุทธศาสนาคือการกลับ เข้าไปหาตัวตนหรือจิตวิญญาณซึ่งแทนค่าด้วยพระพุทธรูปองค์นั้น

ในภาพ **การต่อสู้ดิ้นรน** (2524) (PA6) มีการใช้สีและรูปทรงสัตว์ใน จินตนาการ คล้ายใน PA1 PA2 PA3 PA4 และ PA5 แต่เปลี่ยนวิธีการจัด องค์ประกอบเป็น 3 ช่อง แต่ละช่องมีทัศนธาตุ (visual elements) ที่แตกต่างกัน มีการอบ 2 ข้าง ข้างขวาเป็นแถบกว้างมีลวดลายกนกประกอบ ช่องกลาง เป็นระนาบแบบ 2 มิติ มีตัวสัตว์ในจินตนาการ 2 ตัว อ้าปากแยกเขี้ยวยื่น คอยาวจากช่องซ้ายและขวาเข้ามาในช่องกลางนี้ เฉพาะตัวใหญ่ที่เห็นหน้า อัดหัวกลับนั้น ในปากมีลักษณะเป็นต่างมิติเห็นขอบฟ้าแดงสลัวมี ดวงสว่างอยู่กลาง นอกจากนี้ยังมีผีเสื้อเล็กๆ 2 ตัว บินอยู่ตอนบนด้วย ตีความได้ว่าสรรพสัตว์หรือมนุษย์พยายามดิ้นรนไขว่คว้าหาศาสนาและ ความเป็นอิสระ แต่ก็ดูเหมือนจะถูกกิเลสหรือความโลภรั้งไว้

แรงบันดาลใจจากศิลปินเซอร์เรียลลิสต์

ปัญญา วิจินธนสาร ได้ให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2529 ว่า การที่ได้ศึกษาศิลปะตะวันตก ทำให้มีอิทธิพลต่อผมบ้าง ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือ เรื่อง space... ผมพยายาม ศึกษาเรื่อง space ในงานของดาลี เพราะรู้สึกว่า ในงานของเขามีความสำคัญว่าเรื่อง form และเขาใช้ space เพราะเป็นเรื่อง กาลเวลา... ส่วนมากงานของผมจะมี space ที่เว้งว่าง สงบ เบา ลอย ซึ่งจะมา contrast หรือเสริมให้รูปทรงที่มีการต่อสู้นั้น อืดอืด เกิดมีความหมายหรือ พลังมากขึ้น

เราสามารถเห็นเค้าของแรงบันดาลใจจากดาลีแก่การเสนอที่ว่างที่ เว้งว่าง เบา ลอย ดูเร้นลับและไม่บอกกาลเวลาที่แน่นอนในภาพของปัญญา ทุกภาพที่ยกมาวิเคราะห์คือ PA1, PA2, PA3, PA4, PA5 และบางส่วนของ PA6 วิธีการที่ปัญญาสร้างมิติซ้อนมิติด้วยวิธีเปิดช่องเจาะให้เป็นรู ทำให้ ภาพเกิดความลึกเพิ่มขึ้นอีกระดับหนึ่งหรือทำให้เกิดลักษณะ 3 มิติใน 2 มิติ โดยเฉพาะในภาพ PA2, PA3 และ PA4 นั้น ชวนให้นึกถึงจิตรกรรมของ มากิริตต์ เช่น *The Signs of the Evening* (1926-60) และภาพของ ดาลี หลายภาพ เช่น *The Weaning of Furniture-Nutrition* (ดูภาพ 21) และ *Atavistic Remains After the Rain* (1934-61) นอกจากนี้การเสนอรูปทรง หลัที่ตั้งอยู่เสมือนไม่มั่นคงใน PA3 ก็ชวนให้นึกถึงภาพของดาลีหลายภาพ เช่น *The Sleep* (ดูภาพ 39) และ *The Architectonic Angelus of Millet* (1933-62)

ในด้านการออกแบบรูปทรงสัตว์ในจินตนาการที่เกี่ยวข้องระหวัดร์ร่วมกัน นอกจากจะได้แรงบันดาลใจจากภาพพญานาค เหา และหงส์ในจิตรกรรม ไทยประเพณีและจินตนาการส่วนตัวศิลปินแล้ว อาจเป็นไปได้ด้วยว่าปัญญา ได้รับแรงบันดาลใจจากผลงานของศิลปินเซอร์เรียลลิสต์ เช่น ภาพของ แอร์นส์ท์ ชื่อ *Le Déjeuner sur l'herbe* (1935-63) และจากผลงานของ ศิลปินกลุ่ม Fantastic Realism เช่น ภาพของ Ernst Fuchs ชื่อ *Anti-Lacon* (1965-64) ด้วย

นอกจากนี้การหลอมรวมภาพวัตถุเข้ากับสิ่งมีชีวิต เช่น ระแทะกับ บันท้ายของสัตว์ใน PA2 ก็ชวนให้นึกถึงวิธีการสร้างภาพของมากิริตต์ เช่น *The Philosophy in the Boudoir* (ดูภาพ 8) ซึ่งผสมผสานเข้ากับร่องเท้า เลื้อกับ หน้าอกส่วนวิธีผสมรูปทรงของคนกับสัตว์ และสัตว์ต่างชนิดกันนั้นเป็นแนวคิด ที่พ้องกันระหว่างศิลปะไทยประเพณี (เช่นกินนร) กับศิลปะ เซอร์เรียลลิสต์ เช่น ภาพคน+ปลา ของมากิริตต์ (ดูภาพ 49) และคนกับสปิงซ์ของดาลี(1939⁶⁵) หรือภาพนางเมลูซีนจากตำนานซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของเบรอตง (ดูวิจัย 1 : 65) เป็นต้น

น่าสังเกตว่าการใช้โครงสีสด แดง มีลักษณะไม่เป็นธรรมชาติ เช่น แดง แสด เหลือง (lemon) เช่น ใน PA4 นั้นอาจเป็นไปได้ว่าปัญญาได้รับแรงบันดาลใจ จากการใช้สีของ Hausner ศิลปินชาวเวียนนาในกลุ่ม Fantastic Realism ด้วย¹⁵

René Magritte : *The Sign of the Evening* (1936)

60

Salvador Dalí : *Atavistic Remains After the Rain* (1934)

61

Salvador Dalí : *Architectonic Angelus of Millet* (1933)

62

Max Ernst : *Le Déjeuner sur l'herbe* (1935).

63

Ernst Fuchs : *Anti-Lacon* (1965)

64

Salvador Dali : *Shirley Temple, the Youngest Sacred Monster...* (1939)

65

ข้อสังเกต

ทั้งตะวันตกและตะวันออกดูจะมีแนวคิดเรื่องการผสมมนุษย์กับสัตว์หรือสัตว์กับสัตว์ต่างชนิดคล้ายกัน แต่เจตนาในการสร้างและการยอมรับของคนร่วมสมัยดูจะต่างกัน ฝ่ายตะวันออก-ไทย นิยมการผสมคน+สัตว์หรือสัตว์+สัตว์โดยใช้จินตนาการอย่างเสรีและสร้างอย่างกลมกลืน เป็นที่ยอมรับมาแต่เริ่มแรกจนกลายเป็นชนบ เมื่อคนในยุคปัจจุบันเห็นภาพเช่นนี้จึงไม่รู้สึกแปลกหรือตื่นตัน ไม่มีการตั้งปัญหาว่าสมจริงหรือไม่ทั้งไม่เคยคิดว่าเป็นเรื่องไร้เหตุผลที่ควรต่อต้าน แต่สำหรับกรณีของศิลปินและกรวิกลุ่มเซอร์เรียลลิสต์ ซึ่งมุ่งต่อต้านค่านิยมของชนชั้นกลางชาวฝรั่งเศสและชาวตะวันตกที่ยึดมั่นอยู่ในกรอบของเหตุผลอย่างเหนียวแน่นเป็นเวลานานนับร้อย ๆ ปี นับแต่ศตวรรษที่ 17 วิธีการสร้างภาพเซอร์เรียลลิสต์ซึ่งนำความเป็นจริง 2 อย่างที่ต่างกันมาผสานไว้ด้วยกัน ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่เข้ากันได้ สร้างความตกตะลึง งุนงง สงสัยให้ผู้ดูผู้ชมชาวตะวันตกเป็นอันมาก

การออกแบบรูปทรงสัตว์ในจินตนาการของปัญญา แม้จะต่างจากของไทยโบราณตรงที่เป็นการปะติดปะต่อรูปทรงที่ม้วนพันกันเป็นพัลวัน จนหาหัวหาหางไม่เจอ ไม่เป็นระเบียบ เห็นไม่ชัดเจนว่าอะไรเป็นอะไรเหมือนของโบราณ แต่ก็ให้ผลในแง่ของความรู้สึกถึงพลังความขัดแย้งการต่อสู้ดิ้นรนได้สูงมาก

การผสมผสานระหว่างเซอร์เรียลลิสต์กับชนบของไทยตลอดจนจินตนาการ รสนิยม และความสามารถในการสร้างสรรค์ส่วนตัวของปัญญา ทำให้ภาพจิตรกรรมของเขามีลักษณะเฉพาะตัวต่างจากแบบประเพณี ทั้งในแง่การออกแบบรูปทรง การจัดองค์ประกอบ การสร้างมิติ บรรยากาศ และการใช้สี